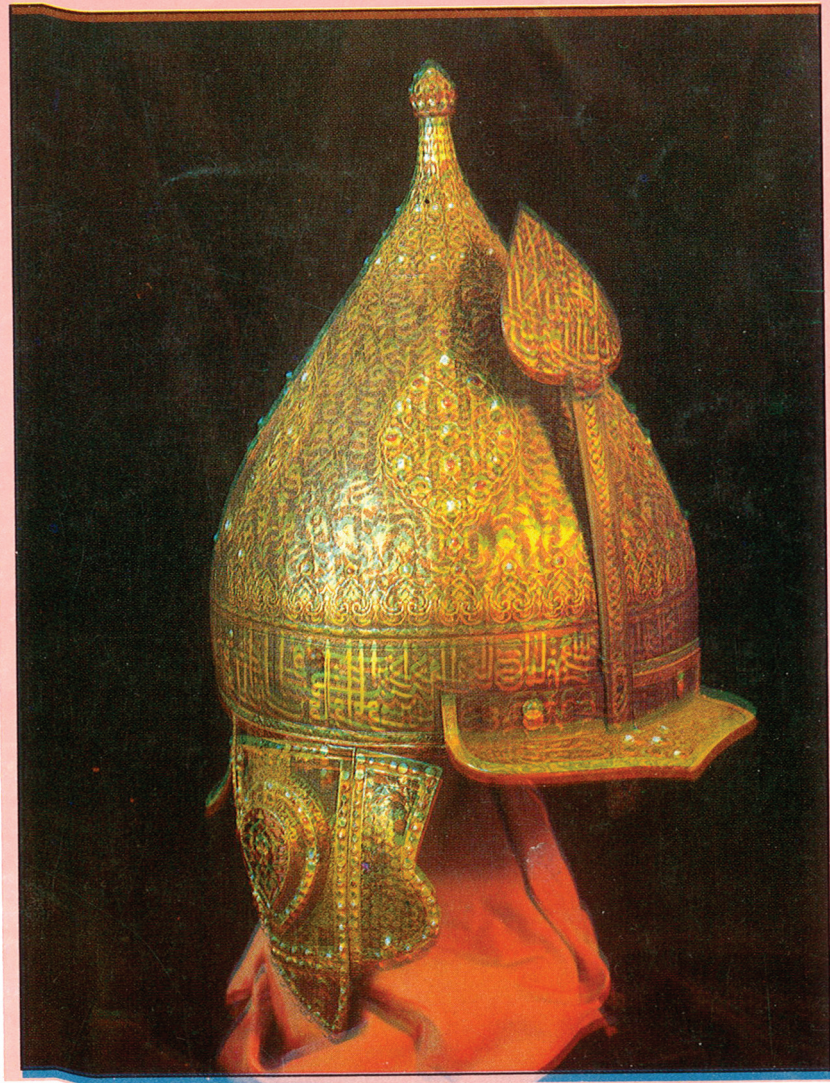


İLİM VE SANAT

OCAK 1993 ▼ SAYI: 34 ▼ FİYATI: 20.000 TL. (KDVD)



D E V L E T

Kültürümüzde Musikî

Osmanlılarda Tarikat Kıyafetleri
İslâm Ülkelerinin İnsangücü Eğitimi

Hasan Kâfi el-Akhisarî'nin Yönetim Düşüncesi

Coşkun Yılmaz

Giriş

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde, bu çöküşü durdurmak amacıyla pekçok Osmanlı fikir, ilim ve devlet adamı siyasetname tarzında eserler yazmışlardır.

XV. ve XVI. asırda yaşayan Hasan Kâfi el-Akhisarî de fıkıh, kelam, ahlak, felsefe, filoloji gibi sahalarda yanında devlet nizamına dair, *Usûlü'l-hikem fî Nizâmî'l-âlem* isimli siyasetnamesini yazmıştır. Bu eser devrin önemli siyasetnamelerinden olup, onu benzerlerinden ayıran en önemli özellik, diğerlerinden daha çok ayet, hadis, kelam-ı kibar, Osmanlı, hatta İslam öncesi devirlerden misaller içermesidir. Ayrıca eser Osmanlı alimlerinin yönetim anlayışını ve bazı uygulamaları nasıl değerlendirdiklerini tespit açısından da önemlidir.

Bu çalışmanın asıl amacı, ülkemizde pek tanınmayan bir Osmanlı aliminin yönetim anlayışını ortaya koymak, bir kadirsinaslık ve vefa gereği tanınmasına vesile olabilmektedir.

Bu anlayışla yapılan çalışmada önce müellifin hayatı ve eserleri, sonra da siyasetnamesi hakkında kısaca bilgi verildi. Daha sonra da Hasan Kâfi el-Akhisarî'nin devlet başkanının vasıfları, dikkat etme-

si gereken hususlar, istişarenin önemi, zafer, hezimet, savaş aletleri, sulh gibi konulardaki görüşleri tespit edilerek değerlendirilmeye çalışıldı.

I- Hasan Kâfi el-Akhisarî A- Hayatı

Fıkıh, kelam, siyaset, ahlak, felsefe, filoloji gibi sahalarda önemli eserler telif eden Hasan Kâfi¹ 1544 yılının Kasım/Aralık ayında (H. 951, Ramazan) Bosna Akhisar (Prusac Mittelbosnien)'da dünyaya geldi. Asıl adı: *Hasan Kâfi b. Turhan b. Davud b. Ya'kub ez-zîbî el-Akhisarî el-Bosnavî*'dir. 1580'den sonra Kâfi mahlasını kullanmaya başladı. Bunun sebebi Bursalı Mehmet Tahir'e göre "Kâf ilmindeki mahareti veyahut Kafiye'ye yazdığı şerh"² tir.

1- Hoya'n hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet İpsirli, "*Hasan Kâfi el-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri Usûlü'l-Hikem fî Nizâmî'l-âlem*" I. Ü. Edeb. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi İst. 1980. sh. 239-278. Ayrıca İpsirli'nin zikrettiği şu eserlere de geniş bilgi için müracaat edilebilir.

Hasan Sabanovic, *Hasan Kafi Prusac, Priloziha Oriental na Filoloji, XIV-XV, 1964-65, Sarajevo 1969* s. 5-31.

Yine, Hasan Kâfi Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa ktb. 753/3 numarada kayıtlı "*Nizâmî'l-ulemâ ilâ Hâtemil Enbiya*" isimli eserinde otobiyografisini vermektedir.

Mehmet Sürreyya, *Sicâh-i Osmani*, C. II, sh. 1, sh. 30

2- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, sadeleştirilen: A. F. Yavuz, I. Özen İst. ts. C. I, sh. 324-25.

Bosna'da, 12 yaşında ilk tahsiline başlayan Hasan Kâfî, 1566'da İstanbul'a geldikten sonra Çatalca'da müderrislikten emekli *Ali Efendi'* ye intisap etti. Tahsilini Kadıasker *Molla Ahmed el-Ensârî, Mevlânâ Bâli b. Yusuf ve Mir Gazanîfer b. Cafer el-Hüseynî'* den tamamlayarak 1575'de memleketi Akhisar'a döndü. Burada bir süre müderrislik yaptıktan sonra 1583'de Akhisar kadısı oldu.

Mülazemet için geldiği İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra, kendisine Sirem kadılığı verildi.

1591-92 yılında hacca gidip geldikten sonra bir süre daha çeşitli yerlerde kadılık yaptı. Erdel'de karışıklık çıkması üzerine Akhisar'a dönerek memleketinde talebe okutmaya başladı.

1596'da II. Mehmed'in Eğri Seferine katıldı. Bu sefer sırasında ulema ve devlet ricaline gösterdiği, devlet nizamına ait meşhur *Usulü'l-hikem fî Nizâmî'l-âlem* isimli eseri büyük beğeni kazandı. Mükafaat olarak Akhisar kazası, tekaüd tarikiyle, kendisine verildi. Eserini Türkçe'ye çevirmesi istendi.

Eğri seferini müteakiben kendisini tamamen ders okutmaya veren Hasan Kâfî, bu arada eserlerini de temize çekti.

28 Ağustos 1616 (15 Şaban 1025)'da 72 yaşında iken doğduğu ve yıllarca talebe yetiştirdiği Akhisar kazasında vefât etti.

Nev'i-zâde Atâi' ye göre Hasan Kâfî; ulûm-ı Kâfî ile şöhret bulmuş, bahr-ı cevâhir, zamanının seçkin ve nadir şahsiyetlerindedir. Rivayete göre 30 sene aralıksız oruç tutmuş, "Savm-ı Davûdî"yi kendisine şiar edinmiştir. Muttaki, ibadetine düşkün, riyazet, fazilet ve verâ sahibidir. Nev-âbâd adıyla anılan bir kasaba, bu kasabada bir cami, bir medrese, bir mektep bina eylemiş, bunların idâmesi için de bir çok vakıf tesis etmiştir. Burada kendi yaptırdığı caminin avlusunda medfundur.³

B- Eserleri

Hasan Kâfî muhtelif konularda eserler yazmıştır, ancak bunların çoğunluğu fıkha dairdir. Konularına göre eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz.⁴

Filoloji

1. Risâle fî tahkîkı lafzı çelebi
2. Temhîsu't-telhîs fî ilmi'l-belâğâ
3. Şerhu temhîsu't-telhîs

3- Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, *Hadîku'l-Hakâik fî Tekmilati's-şakaik*, Nev'îzâde Atâi, Neşre Hazırlayan, Doç. Dr. Abdulkadir Özcan, İst 1989, c.2, s. 584.

4- Sıralama için bk. İpsirî a.g.m. sh. 241-242.

Fıkıh

4. Hadîkatü's-salât fî şerhi muhtasarı's-salât
5. Risâle fî hâşiyeti kitâbu'd-da'vâ li sadrı's-şerî'a
6. Seyfü'l-kuzât fî't-ta'zîr
7. Risâle fî ba'zı mesâlihi'l-fıkh
8. Şerhu muhtasarü'l-Kudûrî
9. Semtül'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl
10. Şerhu semtül'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl

Kelâm

11. Ravzâtü'l-cennât fî usûli'l-i'tikâdât min ilmi'l-kelâm
12. Ezhârü'r-ravzât fî şerhi ravzâtü'l-cennât
13. Nûrül'l-yakin fî usûli'd-din

Felsefe

14. Muhtasarul'l-kâfî mine'l-mantık
15. Şerhu muhtasarul'l-kâfî mine'l-mantık

Tarih

16. Nizâm'ul-ulemâ ilâ hâtemi'l-enbiyâ

Siyâset

17. Usûli'l-hikem fî nizâmî'l-âlem

II- I- Hasan Kâfî el-Akhisarî'nin Yönetim Düşüncesi

A- Siyasetnamesi: Usuli'l hikem fî nizami'l-Alem

Hasan Kâfî'nin en meşhur ve üzerinde en çok durulan eseridir.⁵Önce siyasetname tarzında Arapça yazılmış, sonra istek üzerine açıklamalı olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin giriş yazısında müellif, eserini yazmak için pekçok kaynaktan, bilhassa *Kadı Beyzavî'nin Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* isimli tefsiri ile *Mahmud ez-Zemahşerî'nin Rebî'u'l ebrâr* isimli eserinden istifade ettiğini belirtmektedir.

Usûl'ül hikem'i aynı asırda yazılmış siyasetnamelerden ayıran en önemli özelliği, bir alimin kaleminden çıkmış olmasının yanısıra ayet, hadis ve kelam-ı kibara dayanması, İslam öncesi toplumlardan da sık sık misaller verilmesidir. Osmanlı dönemi büyüklerinin sözlerine yer verilmeyen eserde, sözlerine atıfta bulunan şahıslardan bazıları şunlar; Hz. Süleyman, Hz.

5- Eserin nüshalan ve üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bk. İpsirî a.g.m. sh. 242-47.

Lokman, Hz. Ömer, Hz. Ali, Halid b. Velid, Hz. Hasan, Hz. Cabir, Amr b. As, İmam Şafi, İskender, Ardeşir, Yezidücerd...

Eser; başlıksız bir giriş, bir mukaddime, dört asıl ve hatmeden oluşuyor.

Girişte; eserin yazılış sebebi,

Mukaddimede; insanların kaç sınıfa ayrıldığı,

Birinci bölümde; devlet düzenini sağlayan, düzeni bozan, devlet başkanının dikkat etmesi gereken hususlar ve vasıfları,

İkinci bölümde; istişare, istişare ehli, rey ve tedbirin önemi,

Üçüncü bölümde; savaş araç ve gereçlerinin önemi,

Dördüncü bölümde; zafer ve hezimetin maddî, manevî sebepleri.

Hatme'de sulh ve antlaşmalara riayetın önemi anlatılıyor.

Eser erken tarihlerden itibaren dikkatleri çekmiş, üzerinde Fransızca, Almanca, Macarca, Sırpça, neşriyatta bulunmuş, bir çok yazar tarafından kullanılmış, uzun iktibaslarda bulunulmuştur.⁶

B- Yönetim Düşüncesi⁷

1- İnsanları Gruplandırması

Hasan Kâfi'ye göre alemin bekası insanın, insanın bekası da diğer fertlerle münasebetle olur. O kendisinden öncekilerin tasnifine uyarak insanları dört sınıfa ayırdığını belirtiyor. Bu sınıflar;

1- İdareciler: Bu sınıfa padişahlar, vezirler, beyler, subaylar ve askerler dahildir. Bunlar diğer sınıfları adalet ve hüsn-ü siyasetle yönetmekle yükümlüdürler. Ancak bu idare âlimlerin fikirleri ve tedbirlerine göre olmalı ki hata yapılmaması. Ayrıca bu grup savaş ilmine ve gücüne de sahip olmalıdırlar. (5b-6a)

2- Ulemâ: Bunlar toplumu yönlendirici ve aydınlatıcı sınıftır. Görevleri "Allah tealâ'nın emr itdiklerin ve nehy itdiklerin gözetmektür. Ya'ni emr-i ma'rûf ve nehy-i münker gözedüp i'lâm eylemekdür,... dahi halk-ı âlem-i ibâdeti kandırmaktır. Dahi cümle halkun eyülügüne hayr ile duâ itmekdür..." (6a-6b)

6- Bu isimde iki eser daha vardır. Birincisi *Hasan Beyzâde*'nindir. Muhteva, tertip, misaller bakımından Hasan Kâfi'ninkine büyük benzerlik arz ediyor. Geniş bilgi için bk. Nezihi Aykut, *Hasan Beyzâde Tarihi*, I.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1980. C.I. s. 24-29. Basılmamış doktora tezi, I. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Seminer kitaplığı, no: 3277.

İkincisi İbrahim Mütefferika'nındır. Asketik fennine dair önemli bir eser olup Giriş, üç bab, hülasa ve hatmeden oluşuyor. Muhtevası Hükümdarın varlığı, devlet şekilleri, askeri teşkilat, savaş usulleri, coğrafya ilminin faydaları, yeni harp usulleri gibi konulardan oluşuyor. Sadeleştirilerek M.E.B. nin yayınları arasında çıktı. Müellifin hayatı ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Doç. Dr. Halil Necatioğlu (Prof. Dr. M. Es'ad Coşan), *Mataba'a İbrahim-i Mütefferika ve Risâle-i İslâmiyesi* (Tenzikli Metin), Ank. 1982. Eserin 2. baskısı. 1993 yılı başlarında Seha Neşriyat tarafından yapılacak.

7- Müellif görüşlerinde yer alan sahife numaraları İpsirli'nin nesirde kullandığı varak numaralarıdır.

3- Ziraat erbabı: Reaya olarak nitelendiriliyorlar. Müellif bunların toplum hayatındaki vazgeçilmezliklerini şu cümleyle ortaya koyuyor. "Bunların ameli cümle amellerün efdalidir, ilimden ve gazâdan sonra". (6b-7a)

4- San'at ve ticaret erbabı: "Bunların üzerine lâzım olan san'atlara mensûb olan umûrdan lazım olan nesnelere çalışmaktır. Dahi ticârete müteallik olan mallardan, dahi tüccâr ve ehl-i sanâyâ münâsîl olup, halk fâidelenür nesnelere çalışmaktır". (7b)

Bu dört sınıfın dışında kalanlar için de şöyle demektedir; "Pes bu makûle kimesne ehl-i İslâm hukemâsı katında kendi haline konmamak gerekdür, tâki cümle esnâf ehline muzâyaka olmaya". (7a) Bu konuda daha da ileri giderek bu insanların diğer insanlara yük olmasını önlemek için bazı filozofların bunların katledilmeleri gerektiğini iddia ettiklerini söylüyor. (7b)

Her sınıf kendi mesleğini icra etmelidir, diğer mesleklere geçmemelidir. Aksi takdirde ülkenin dirlik ve düzeni bozulur. (8a)

Padişah Şer'i şerif ile, tertib-i kadim üzere ola, her sınıfı kendi işinde sabit ve kaim eyleye. Böylece mülkün ve saltanatın nizamını sağlamış olur.

2- Devlet Başkanının Vasıfları

Devlet başkanını, devlet içinde, vücuttaki kalbe benzetilen Hasan Kâfi el Akhisarî'ye göre devlet başkanında bulunması gereken vasıflar:

1- Adil olmalıdır. Devletin devamı adil ile olur. Adalet pek çok kuvvetin başaramayacağı şeyleri başarır. Bunun gerekliliği Kur'an-ı Kerim ayetleri, Peygamberimiz (s.a.s.)'in hadisleri ve tarihi tecrübe ile sabittir. (9a-9b)

2- Hüsn-ü siyaset sahibi olmalıdır. (9b)

3- Niyetinde ve fiilinde ihsan üzere olmalıdır. (9b)

4- Gafil olmamalıdır. Gafillerin iki hasleti vardır; 1. Zevk-ü safâya düşkün olmak 2- Allah'ın emirlerine riayet etmemek. (10a-10b)

5- İşleri ehline vermelidir. Eğer, bir işi ehli olduğu halde ehil olmayana verirse Allah'a, Resûlullah'a, ümmete hiyânet etmiş olur (11a-11b).

6- Vezirlerini akıllı, ileri görüşlü, rey sahibi, hakkı çekinmeden söyleyen, kendisinin yanlışlarını gösteren, unuttuğunu hatırlatan kimselerden seçmeli. (2-b)

7- Ulemâya, sulehâya, ehl-i duâya izzet, ikram ve hürmette kusur etmemeli, kalplerini kazanmalı, duâlarını almalı, görüşlerinden istifade etmeli. Ulemâ hiyânet etmez, bu güne kadar da hiyânet eden, padişahlara yanlış yol gösterenleri iştirilmemiştir. Çünkü hakikî ulema, peygamber varisi olup

dünya ve ahiret hayatının salâhına sebebidir. Her asrın uleması o asrın peygamberi mesabesindedir. Din, dünya ve ahiret işlerini islah için gelmişlerdir. Bu dünya dört şeyle ayakta durur; 1- alimin ilmi, 2- padişahın adâleti, 3- salihlerin ibadet ve duası, 4- cömertlerin ihsanı.

Padişahların hayırlısı alimlerin meclisine, alimlerin şerlisi zaruret olmadan padişahların ve beylerin meclisine gidendir. (13a-14b)

8- Cömert olmalıdır. Halkın muhabbeti beş şeyle kazanılır; 1. ikram, 2. merhamet, 3. halkı düşmanların şerrinden muhafaza etmek, 4. mazlumlara yardım etmek, 5. yolların güvenliğini sağlamak.

Hazinelerin en güzeli gönüllerin muhabbetidir. İhsanı olmayanın ihvanı olmaz. Şu dört şey insanın mertebisini yükseltir; 1. ilim, 2. hilm, 3. güzel muamele, 4. cömertlik (14.a-16b)

9- Vakur, halîm, sabırlı, müdekkik olmalı (16a)

10- Baba dostlarına hürmet ve ikramda kusur etmemeli. Çünkü dostun evlâdı dost, düşmanın evlâdı düşman olur. (17b)

11- Vefâkar olmalı, yeni tanıdıklarını dostlarından üstün tutmamalı. (17b)

3- Yönetimde İstişarenin Önemi

Devlet adamlarının, ulema, akıl, basiret ve rey sahibi kimselerle istişare etmesinin önemini, ayet, hadîs ve tecrübi uygulamaların ışığında ortaya koyan, en bilgili insan olmasına rağmen peygamberimiz (s.a.s)'in bile ashabıyla istişare ettiğini, Resûlullâh'ın bu uygulamasının ümmete örnek olması gerektiğini savunan müellefimizin istişare ile ilgili görüşleri şöyle;

Yöneticiler kendi görüşlerinde müstakil olmamalıdır. Ulema, tecrübe sahibi, akıllı kimselerle istişare etmelidir. Allah, ümmete sünnet olsun diye Resûlüne bile istişareyi emretti. Meşveret edene yardım edilir. "Hz. Süleyman (a.s.) oğluna hitap idüp demiş; 'Ey benim oğulcuğum! bir maslahatı kat' eyleme, tâ ki bir sahib-i re'y olana danışmayınca, zirâ kaçan ki bir işi müşavere ile işlesen mahzun olmazsın."

"Dinir ki erlerin en âkili akl sahipleriyle müşâvereden müstağnî olmaz, avratların en zâhidesi ere varmaktan müstağniye olamaz."

Hız. Ömer gençlerle istişare ederdi. Derdi ki; "koca kimsenin re'yi gedik olmuş çakmak gibüdür. Amma taze yiğidün re'yi bütün ve sağ çakmak gibidir, âşânca çakış ile çakar ya'ni tiz isabet eder." Bazı zamâne büyüklerinin "Müşavereye elbette kocamış kimseler gerekdür" diyerek başkaları ile istişareyi terk etmeleri doğru değildir.

Düşünmeden söz, tedbir alınmadan hareket

edilmemeli. Kılıcın eksik bıraktığını re'y tamamlar. Ama re'yin eksik bıraktığını kılıç tamamlayamaz. Üç şey tedbiri bozar; 1- tedbirde ifrada düşmek, 2- tedbirde ortak olanların birbirlerini çekememeleri, 3- Tedbir alınan hususta ve yerde tedbire malik olmayanın bulunması.

Hz. Ali (r.a) şunlarla istişare edilmemesini tavsiye eder; 1- cahille, 2- korkakla, 3- harfs kimse ile.

Sonuç olarak söylemek gerekirse "tahkikan re'y sahibi ile meşveret en mühim nesnelere en gereklisüdir." (18b-20b)

4- Devlet Başkanının Dikkat Etmesi Gereken ve Devletin Düzenini Bozan Hususlar

Devlet düzeninin bozulmasının belli-başlı alametleri şunlardır;

1- Bilgisiz, beceriksiz, tecrübesiz kimselerin vezir tayin edilmesi. (16b)

2- Padişahın dostlarını darıltması. (16b)

3- Halka zulmedilmesi. (16b)

4- Azl ve tayinlerin maslahattan ziyade padişah'ın nefsinin arzusuna göre yapılması. (17a)

5- Padişah'ın kendisine nasihat eden alimlere ihanet etmesi, onları küçümsemesi. (17a)

6- Padişahın nefsinin isteklerinin aklına galip gelmesi.

7- Vezirlerin birbirlerine düşman olması. (17a)

8- Askerlerin savaştan kaçması, aralarından itaatin kalkması, zulme başlaması. (17a-17b)

9- Vilayet gelirlerinin merkeze eksik gelmesi. (16b)

10- Kur'ân ahkâmının uygulanmasında hassas davranılmaması. (17 b)

11- Halkın namazı terk edip nefsinin arzusuna tabî olması. (18a)

12- Padişahın hıyanet, vezirlerin fık-u fücûr üzere olması. (18a)

Peygamberimizin buyurduğuna göre "Bu dönemde Mü'min, tuzun suda erimesi gibi erir."

Alimlerin ve vezirlerin padişahı bu durumdan haberdar etmeleri vaciptir. Yoksa devlet yıkılır. (17b) Osmanlı Devleti bu alametler yokken güçlüydü. Dolayısıyla bunları Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi organizasyon ilkeleri olarak alınabilir. Organizede bunlara dikkat edilmediği zaman devlet gerilemeye başladı.

5- Osmanlılarda Devlet Yönetiminin Bozulmasının Sebepleri

1- Adaletin geciktirilmesi, ülke yönetiminin

ihmalı. Bunun sebebi en mühim devlet meselelerinin ehline verilmemesi. (3b)

2- Yönetimde temel prensip olan istişarenin terki. Bunun sebebi kendilerinin bulunmaz nimet olduğunu düşünen yöneticilerin; ulemâ ile istişareyi zül telakki etmesi. (3b-4a)

3- Askeri sahadaki düzensizlik. Bunun da sebebi askerlerin kumandanlarından korkmaması. (4a)

Bütün bunların da sebebi rüşvet almak, kadınlara rağbet, onların sözleriyle amel etmektir. (4b)

Bir topluluk kendilerinde olan güzel halleri değiştirmedikçe, Allah onların refah ve huzurunu bozmaz. (3a)

6- Harp Aletleri ve Kullanmanın Önemi

Müellifimizin kimliği, yaşadığı devir, bu devrin şartları dikkate alındığında, konu ile ilgili görüşleri daha bir önem kazanmaktadır. Sulh ve sükunun güçle, gücün de önemli unsurunun güçlü bir ordu olduğunu düşünen Kâfi'nin görüşleri şöyle:

1- Silahlanmak, savaş araç ve gereçleriyle donanmak, Kur'an-ı Kerim'in de hükmüyle mühim bir farzdır. (23a)

2- Savaş talimi ve alanı terk edilmemeli. (23b)

3- Padişah ve komutan askeri denetlemeli, gelişmeleri yakından takip etmelidir. Bu yapılmadığı için askerler talimi ve savaş meydanlarını terke başladılar. (23b)

4- Askerlerimiz yeni silah üretmeyi terk ettiler. Düşmanlarımız ise sürekli silahlanmada geliştirdiler. Biz de bu konuda tedbir almamız. İslam kuvvet üzeredir. Hz. Lokman, "Silah şiddet günü içindir" buyuruyor. Nitekim, "Her gün silah, bir gün salah" demişlerdir. (25a)

5- Askerler sabrın kurtuluş atı olduğunu unutmamalıdır. (26a)

6- Askerler arasında emir-komuta zinciri kurulmalıdır. (27b)

7- Padişah savaş anında kendisini özel koruma altına alıp bulunduğu yerden ayrılmamalıdır. (27b) Zira ona bir zarar gelirse ordu bozulur.

8- Zafer kazanılırsa düşman beylerinin beylikleri devam ettirilmemelidir. Çünkü fırsat buldukları zaman hainlik ederler. (28a)

Bazı Türk büyüklerine göre savaşçılarda şu hususiyetler bulunmalıdır; horozun bahadırılığı, savaştan usanmaması, arslanın cesareti, hıncının hamle ve hücumu, tilkinin hile ve aldatması, kelbin yaraya sabretmesi, turnanın keskin gözü, karganın sakınması, kurdun garetı. (20b)

7- Zafer ve Hezimetlerin Sebepleri

Hasan Kâfi, hezimetten kurtulup, zafere ulaşmak için Allah'ın yardımını şart kabul ediyor. Bu yardımın gelmesi için de şu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtiyor.

1- Padişah askeri ve halkı günahattan sakındırmalı, onlara takvayı emretmeli, askerlerin salihlerine iltifat etmeli, yaramazlarından yüz çevirmeli. (29a-29b)

2- Ulemâ, sulehâ, meşâyih ve fukaranın duasını almalı, bunları incitmemeli. Onları incitenlerin işleri iyi gitmez. (30a30b)

3- Padişah zafere niyet edip askere in'am ve ihsanda bulunmalı, sonra da sözünde durmalı, savaş meydanlarından kaçanları cezalandırmalı. (30b)

4- Askerler Allah için savaşmalı, helal harama dikkat etmeli, halka zulmetmemeli, üstlerine itaat etmeli, birbirlerini sevmeli, düşmanlıktan sakınmalı, düşmanı hor görüp gurura kapılmamalı, Allah'a tevekkül, mucizât-ı Nebevîye i'tikad ve tevessül etmelidir. (32b-33a)

8- Sulh ve Ahdin Önemi

Savaştan ziyade barışı tercih eden müellifimizin konu ile ilgili görüşleri şöyle;

Sulh emniyet vericidir. Malların ve canların muhafazasıdır. Sulhü bozmak caiz değildir. Dünya ve ahirette zararı vardır. Beş şey vardır ki karşılığında beş şey vaki olur; 1. Allah, ahdini bozan kavmin üzerine düşmanlarını musallat eder. 2- Allah'ın hükmüne aykırı hareket eden topluma fakirlik verilir. 3- Zina ve fuhşun arttığı yerde ölüm artar. 4- Ölçü ve tartıda hile yapılan yerde ot bitmez. 5- Zekatın verilmediği toplumlardan yağmurun bereketi alınır. (33b-35b)

Sonuç

Devlet anlayışı bakımından İslam siyasi düşünce tarihi içinde siyasetname geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Bu gelenekte devlete yaklaşım anlayışı felsefe ve hukuk ekollerinden ciddi farklılıklarla ayrılır. Bu eserlerdeki hakim yönetim anlayışı ve prensipler İslamî esaslar dahilinde tecrübeler birikiminin ürünüdür. Bu prensipler tarih içinde uygulanma imkanı buldukları için, felsefeye göre daha belirgindirler. Siyasetnamelerdeki prensipler, Makyavel'deki ahlakî kayıtsızlığın aksine ahlakî bir çerveye istinat ettirilen, kimi zaman da pragmatizm kayan tavsiyelerdir. Zaten İslam düşünce tarihinde mutlak anlamda ahlaktan bağımsız bir siyasi düşünce birikiminden bahsetmek mümkün değildir. Burada bahsedilen pragmatizm uygulanabilirlik ve esneklik anlamındadır. Ve bu eserlerdeki görüşler Kur'an-ı Kerim'den âyetler, Peygamberimiz'den hadisler, ule-

ma ve meşayihden tavsiyelerle desteklenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ilmiye sınıfına mensup Hasan Kâfî el-Akhisari tarafından kaleme alınan Usûlü'l-hikem fî Nizamî'l-âlem öncelikli olarak ilmiye sınıfının İslam hukuku veya felsefe ekolünün dışında, siyasetname geleneği çerçevesinde, yönetime yaklaşım tarzları ve yönetimle ilgilerini tespit açısından önem arz etmektedir. Ayrıca devlet adamlarının büyük beğenisini kazanan eserin yine onlar tarafından çevirisini müellifinden istemeleri; XVII. y.y. başlarında idari sınıfla, ilmiye sınıfı arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır.

Hasan Kâfî "balık baştan kokar" kaidesince padişahın vasıfları, dikkat etmesi gereken hususlar üzerinde uzun uzun durur. O'nun eserini, o dönemde yazılan diğer siyasetnamelerden ayıran en önemli özellik harp, sulh, silahlanma ve istişareye ayrılan bölümler oluşturmaktadır. Müellifimiz zaman zaman mevcut yapıyı tenkit etmesine rağmen bu konuda şedit davranmamış, buna mukabil yönlendirici, eğitici ve öğretici olmaya dikkat etmiştir. Görüşlerini bol bol Ayeti kerime, hadis-i şerif, kelim-ı kibar ve tarihi şahsiyetlerin sözleriyle desteklemiştir. İslâmi eseslere aykırı bir teklifine rastlanmaz. Ancak daha eserinin başında yönetimde hanedanın geçerliliğine işaret etmesi de dikkat çekicidir. Fakat bu kısım bir-

iki cümle olup, benzeri eserlerdeki gibi konu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.

Müellifin ele aldığı kavramların en başında, adalet, zulm, istişare, emaneti ehline verme, ilim, alim, dua, hüsn-ü siyaset gelmektedir. Bu kavramlar üzerinde yoğunlaşması, eserinin önemini ve geçerliliğini dün olduğu gibi bu günde muhafaza etmektedir. Muhteva itibariyle eser günümüzde de istifade edilecek kıymeti haizdir. Problemlerin tespiti yanında çözümler geliştirerek uygulama sürecini ortaya koyması itibariyle geliştirici bir yaklaşım sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin adil sultan, zülcenâheyn âlim, işinin ehli vezirlerin omuzlarında yükseldiği kanâtiyle hareket eden Hasan Kâfî bu kurumların zedelendiğini, bunun tabii sonucu olarak da devletin zayıflamaya başladığını görmüş, buna göre de çözümler üretmeye çalışmıştır.

Kısacası bir devrin yönetim tarzından, hukuk anlayışına, ilmiye sınıfından idari kesime, silahlı kuvvetlere kadar analizini yapmamızda, alimlerin pratik olarak yönetime bakışlarında önemli ipuçları veren eserdeki fikirler, sosyal refah, hak hukuk, adalet, eşitlik, halk, toplum, bağımsızlık, izzet, istikbal diyen yöneticilere ve bu kavramların teoriden pratiğe geçtiğini göremeyen halkımıza da ışık tutuyor.

